

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΚΟΙΝΟ ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΣΧΟΛΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ»

“SCHOOL COUNSELING AND GUIDANCE”

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΑ Σ. ΔΕΣΠΟΤΗ

A.M. 217006

**ΘΕΜΑ: «ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΚΛΗΡΟΤΗΤΑΣ, ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΠΑΡΟΡΜΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΡΟΒΛΕΠΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ: ΜΙΑ ΔΙΑΚΡΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ»**

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΤΜΗΜΑ/ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ/ΜΕΛΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΦΑΝΤΗΣ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ
ΘΩΜΑΣ ΜΠΑΜΠΑΛΗΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Π.Τ.Δ.Ε. – Ε.Κ.Π.Α.	ΜΕΛΟΣ
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Τ.Ε.Φ.Α.Α. – Ε.Κ.Π.Α.	ΜΕΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, 2018

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΚΛΗΡΟΤΗΤΑΣ, ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΠΑΡΟΡΜΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΡΟΒΛΕΠΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ: ΜΙΑ ΔΙΑΚΡΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ»

«ΓΕΩΡΓΙΑ Σ. ΔΕΣΠΟΤΗ»

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΤΜΗΜΑ/ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ/ΜΕΛΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΦΑΝΤΗΣ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ
ΘΩΜΑΣ ΜΠΑΜΠΑΛΗΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Π.Τ.Δ.Ε. – Ε.Κ.Π.Α.	ΜΕΛΟΣ
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ	ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	Τ.Ε.Φ.Α.Α. – Ε.Κ.Π.Α.	ΜΕΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, 2018

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να ερευνήσει κατά πόσο τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό συγκρίνοντας δεδομένα από δυο χώρες. Τα δεδομένα προήλθαν από 1442 συμμετέχοντες, ηλικίας 9 – 12 ετών, οι οποίοι φοιτούσαν σε δημόσια δημοτικά σχολεία της Ελλάδας και της Κύπρου. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν την ελληνική έκδοση των ερωτηματολογίων Inventory of Callous – Unemotional Traits, Antisocial Process Screening Device and Student Survey of Bullying Behavior – Revised. Τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα σχετίζονται στατιστικά σημαντικά με τον σχολικό εκφοβισμό, αν και ο ναρκισσισμός έχει υψηλότερη συσχέτιση με τον σχολικό εκφοβισμό. Δεύτερον, η εθνικότητα, έχει επίδραση στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα, ωστόσο δε βρέθηκε κάποια συσχέτιση μεταξύ σχολικού εκφοβισμού και εθνικότητας. Τρίτον, το γένος έχει μια σημαντική επίδραση στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα. Τα αποτελέσματα αυτά, λοιπόν, καταγράφουν κάποιες διαφορές μεταξύ των δυο χωρών στην ψυχοπάθεια και υπογραμμίζουν την ανάγκη ανάπτυξης ενός εθνικού προγράμματος ενάντια στον σχολικό εκφοβισμό στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

Λέξεις-κλειδιά: σχολικός εκφοβισμός, χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός, παρορμητικότητα, εθνικότητα

Abstract

The aim of this study was to investigate the association of callous – unemotional traits, narcissism and impulsivity with bullying and to compare the data from two countries. Data come from 1442 participants, aged 9 – 12, attending primary schools which were selected randomly from Greece and Cyprus. Participants completed the Inventory of Callous – Unemotional Traits, the Antisocial Process Screening Device and the Student Survey of Bullying Behavior – Revised. Findings indicate that callous – unemotional traits, narcissism and impulsivity predict significantly bullying, although narcissism predicts bullying more than callous unemotional traits and impulsivity. Second, the nationality does have an effect on impulsivity, narcissism and callous-unemotional traits. However, there was no significant association between bullying and nationality. Third, gender has a significant relation with impulsivity, narcissism and callous – unemotional and bullying. These results address the differences of psychopathy dimensions in a cross national level and highlight the necessity of developing an anti – bullying program in Greece and in Cyprus.

Keywords: bullying, callous – unemotional traits, narcissism, impulsivity, nationality

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Πρόλογος	6
Χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός και παρορμητικότητα ως προβλεπτικοί παράγοντες του σχολικού εκφοβισμού: Μια διακρατική προσέγγιση	7
Ορισμός σχολικού εκφοβισμού	7
Διεθνείς έρευνες στο σχολικό εκφοβισμό.....	9
Σχολικός εκφοβισμός και χαρακτηριστικά σκληρότητας.....	11
Σχολικός εκφοβισμός και ναρκισσισμός	12
Σχολικός εκφοβισμός και παρορμητικότητα	14
Η παρούσα έρευνα	15
Μεθοδολογία.....	18
Συμμετέχοντες	18
Μέσα συλλογής δεδομένων	18
Διαδικασία συλλογής δεδομένων	20
Σχεδιασμός.....	20
Αποτελέσματα.....	22
Συζήτηση.....	27

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός και παρορμητικότητα ως προβλεπτικοί παράγοντες του σχολικού εκφοβισμού: Μια διακρατική προσέγγιση» εντάσσεται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Σχολική Συμβουλευτική & Καθοδήγηση» που διεξάγει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών σε συνεργασία με το Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Κύπρου.

Συγκεκριμένα, η εργασία συναντά μια σημαντική πτυχή της καθημερινότητας των παιδιών, τον σχολικό εκφοβισμό, ο οποίος λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις στις αυλές, στις αίθουσες και στους διαδρόμους των σχολείων και καλεί για άμεση δράση μέσα από το σχεδιασμό κάποιου αποτελεσματικού προγράμματος παρέμβασης και πρόληψης.

Στο σημείο αυτό, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Κώστα Φάντη, χωρίς τις πολύτιμες οδηγίες, την ουσιαστική καθοδήγηση και τις πρακτικές συμβουλές αλλά κυρίως χωρίς το ειλικρινές ενδιαφέρον και την εμπιστοσύνη του οποίου η πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας θα ήταν αδύνατη. Επίσης θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, κύριο Θωμά Μπαμπάλη και κύριο Νεκτάριο Σταύρου για την ευγενική βοήθεια που προσέφεραν κατά τη διαδικασία συγγραφής της εργασίας. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις εγκάρδιες ευχαριστίες μου σε όλους τους διευθυντές και τους μαθητές που είχαν την ευγενή καλοσύνη να διαθέσουν τον πολύτιμο χρόνο τους για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Αθήνα, Ιούνιος 2018

Χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός και παρορμητικότητα ως προβλεπτικοί παράγοντες του σχολικού εκφοβισμού: Μια διακρατική προσέγγιση

Ορισμός σχολικού εκφοβισμού

Ο σχολικός εκφοβισμός (School bullying) είναι ένα σημαντικό και διαδεδομένο φαινόμενο παγκοσμίως (Jimerson, Swearer, & Espelage, 2010; Olweus, 1993). Ορίζεται ως μια ισχυρή, επίμονη και συστηματική πράξη προς ένα αδύναμο θύμα και λαμβάνει διάφορες μορφές (Olweus, 1993). Η έλλειψη ισορροπίας στη δύναμη μεταξύ του θύτη και του θύματος είναι σημαντική και ενδέχεται να προέρχεται από τη φυσική δύναμη (Eslea & Mukhtar, 2000), από το κοινωνικό status μέσα στην ομάδα ή από το μέγεθος της ομάδας (Gladden, Vivolo - Kantor, Hamburger, & Lumpkin, 2014; Menesini & Salmivalli, 2017) με αποτέλεσμα τα θύματα να καθίστανται ανήμπορα να αντιδράσουν.

Συγκεκριμένα, ο σχολικός εκφοβισμός επηρεάζει κοντά στο 30% των παιδιών και των εφήβων (Nansel, Overpeck, Pilla, Ruan, Simons – Morton, & Scheidt, 2001), αφήνοντας το στίγμα του στη συναισθηματική και συμπεριφορική τους ανάπτυξη (O' Brennan, Bradshaw, & Sawyer, 2009) ή στη ψυχική τους υγεία (Wolke, Woods, Bloomfiel, & Karstadt, 2001) και λειτουργικότητα. Ο σχολικός εκφοβισμός δεν έχει μόνο βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες στην παιδική ηλικία (Ttofi & Farrington, 2008) αλλά αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για την ανάπτυξη ενήλικης ψυχοπαθολογίας (Bender & Lösel, 2011) ή ψυχιατρικών διαταραχών (Sourander, et al., 2007).

Τα παιδιά, έπειτα, που εμπλέκονται στον σχολικό εκφοβισμό ως θύτες (bullies) παρουσιάζουν μια ισχυρή τάση να εξουσιάζουν τους άλλους, να ενεργούν παρορμητικά, να παίρνουν ευχαρίστηση βλέποντας κάποιον να υποφέρει, να

αρνούνται να αναλάβουν την ευθύνη, να αισθάνονται παντοδύναμοι, να περιφρονούν τη διαφορετικότητα και να είναι καλοί στο να ξεφεύγουν από τις δύσκολες καταστάσεις (Olweus, 1995). Παρουσιάζουν επίσης επιθετική συμπεριφορά τόσο απέναντι στους συμμαθητές τους όσο και απέναντι σε ενήλικες (π.χ. δασκάλους, γονείς) (Lee, Liu, & Watson, 2016). Τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά (π.χ. χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός, παρορμητικότητα) προβλέπουν την εκδήλωση εκφοβιστικής συμπεριφοράς από τους θύτες (Ragatz, Anderson, Fremouw, & Schwartz, 2011), ενώ στην ενήλικη ζωή οι θύτες εμφανίζονται να συμμετέχουν σε εγκληματικές ενέργειες (Olweus, 1998). Οι έρευνες συμπληρώνουν ακόμη ότι οι θύτες είναι κοινωνικά ευφυείς (Bjorkqvist, Osterman, & Kaukiainen, 2000), έχουν ακαδημαϊκά κίνητρα (Cook, Williams, Guerra, Kim, & Sadek, 2010), δείχνουν γνωστική συμπάθεια και έχουν υψηλά επίπεδα ναρκισσισμού (Fanti & Kimonis, 2012).

Τέλος, έρευνες καταγράφουν ότι το γένος διαδραματίζει έναν εξέχοντα ρόλο στην επιθετική συμπεριφορά. Τα περισσότερα ευρήματα συμφωνούν ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εμπλακούν στον σχολικό εκφοβισμό ως θύτες, θύματα ή θύτες/θύματα (παιδιά που είναι θύματα και ταυτόχρονα εκφοβίζουν κάποιον άλλον) ενώ τα κορίτσια εμπλέκονται κυρίως ως θύματα (Archer, 2004; Nansel, et al., 2001). Σε κάποιες έρευνες ωστόσο τα αγόρια εμφανίζονται να είναι πιο συχνά θύματα από τα κορίτσια ενώ άλλες έρευνες δεν σημειώνουν ιδιαίτερες διαφορές ως προς το φύλο (Kokkinos & Panayiotou, 2004; Perren, Dooley, Shaw, & Cross, 2010). Οι ερευνητές, μάλιστα, υποστηρίζουν ότι ο σωματικός εκφοβισμός μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία (Due, et al., 2009).

Η παρούσα έρευνα, λοιπόν, σκοπεύει να μελετήσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στα ελληνικά και κυπριακά σχολεία, και να προσφέρει νέες πληροφορίες

για το παγκόσμιο αυτό φαινόμενο, λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό, την εθνικότητα και το γένος.

Διεθνείς έρευνες στο σχολικό εκφοβισμό

Η διεθνής έρευνα στο πεδίο του σχολικού εκφοβισμού τις τελευταίες δεκαετίες έχει φανερώσει ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, το οποίο εμφανίζει διαπολιτισμικά πρότυπα (Jeanne, Anngela – Cole & Wakita, 2010). Αντίστοιχα, το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού έχει διερευνηθεί στην Αμερική (Nansel, et al., 2001), στην Ευρώπη (Analitis, et al., 2009), στην Αφρική (Owusu, et al., 2011; Wilson, et al., 2013) και στην Αυστραλία (Hemphill, et al., 2011).

Ο Due και οι συνεργάτες του (2005) για παράδειγμα μελέτησαν τις επιπτώσεις που έχει ο σχολικός εκφοβισμός στη σωματική υγεία (π.χ. πονοκέφαλοι, ζαλάδα) αλλά και στη συναισθηματική υγεία (π.χ. μοναξιά, δυσκολίες στον ύπνο) των παιδιών. Στην έρευνα συμμετείχαν 123.227 παιδιά, από 28 χώρες της Ευρώπης και της Νότιας Αμερικής. Οι ερευνητές επιβεβαίωσαν την ισχυρή σύνδεση που υπάρχει μεταξύ του εκφοβισμού και των αρνητικών επιπτώσεων στην υγεία. Παρόμοιες, αρνητικές επιδράσεις του εκφοβισμού έχουν καταγραφεί στην Αφρική, στην Γκάνα (Owusu, et al., 2011) και στην Τανζανία (Wilson, et al., 2013).

Η Menesini και οι συνεργάτες της (2003; σελ. 12), έπειτα, συνέκριναν τρεις διαφορετικές πόλεις στην Ιταλία (Σεβίλλη, Φλωρεντία και Κονσένσα) και διαπίστωσαν ότι «το προφίλ των θυτών ήταν παρόμοιο και ανεξάρτητο από το πολιτισμικό πλαίσιο ως προς τους παράγοντες της αποχώρησης και του εγωκεντρισμού. Τα προσωπικά και συμπεριφοριστικά χαρακτηριστικά των θυτών φαίνεται να είναι παρόμοια στην ευρωπαϊκή κουλτούρα».

Ο Eslea και οι συνεργάτες του (2004), ακόμη, διερεύνησαν τη φιλία και τη μοναξιά στους θύτες και τα θύματα, μεταξύ επτά χωρών (Κίνα, Αγγλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ιαπωνία, Πορτογαλία και Ισπανία) και 48.000 παιδιών. Τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι το προφίλ των θυτών ήταν παρόμοιο σε όλες τις χώρες, καθώς σημείωσαν πως έχουν περισσότερους φίλους και πως βιώνουν λιγότερες αρνητικές συνέπειες σε σύγκριση με τα θύματα. Το ποσοστό εντούτοις των θυτών ήταν διαφορετικό σε κάθε χώρα, στην Κίνα ήταν 2.0% ενώ στην Ισπανία 16.9%.

Τέλος, ο Craig και οι συνεργάτες του (2009) συνέκριναν την εκφοβιστική συμπεριφορά και τη θυματοποίηση μεταξύ 40 χωρών και 202.056 παιδιών στην Ευρώπη, στη Νότια Αμερική και στο Ισραήλ. Το 10.7 % των συμμετεχόντων ανέφερε ότι είχε εκφοβίσει άλλους μέσα στους προηγούμενους δυο μήνες, ενώ το 16.2% των συμμετεχόντων δήλωσε πως είχε εμπλακεί ως θύμα ή θύμα/θύτης σε κάποιο εκφοβιστικό επεισόδιο. Τα υψηλότερα ποσοστά της εκφοβιστικής συμπεριφοράς καταγράφηκαν στη Λιθουανία, στη Λετονία, στην Ελλάδα, στη Γροιλανδία, στη Ρουμανία, στην Τουρκία και στην Ουκρανία ενώ τα υψηλότερα ποσοστά της θυματοποίησης στη Λετονία, στην Εσθονία, στην Ελλάδα, στη Λιθουανία, στη Ρουμανία, στη Γροιλανδία, στην Ουκρανία, στη Ρωσία και στην Αυστρία. Η Ελλάδα ανέρχεται στην τρίτη θέση με το 41.3% των συμμετεχόντων να έχει εμπλακεί σε συμπεριφορά σχετική με τον εκφοβισμό, είτε ως θύτης, είτε ως θύμα είτε ως θύμα/θύτης.

Παρόμοια η παρούσα έρευνα συνιστά μια διακρατική προσέγγιση, καθώς μελετά το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού μεταξύ δυο χωρών, της Ελλάδας και της Κύπρου. Η παρούσα έρευνα, ειδικότερα, θα επικεντρωθεί στους παράγοντες που προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό (χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμός, παρορμητικότητα) και θα καταγράψει τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των δυο

χωρών για να φωτίσει περισσότερο το συγκεκριμένο ζήτημα μιας και δεν έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχη έρευνα.

Σχολικός εκφοβισμός και χαρακτηριστικά σκληρότητας

Τα χαρακτηριστικά σκληρότητας (Callous unemotional traits) είναι χαρακτηριστικά προσωπικότητας που υπάρχουν στην παιδική ηλικία και συνιστούν πιθανούς παράγοντες επικινδυνότητας για την ανάπτυξη ψυχοπαθολογίας στην ενήλικη ζωή (π.χ. διαταραχές συμπεριφοράς, αντικοινωνική συμπεριφορά) (Fanti & Kimonis, 2013; Hare, 2003). Νέοι με χαρακτηριστικά σκληρότητας εμφανίζουν έλλειψη ενοχής, έλλειψη ενσυναίσθησης και φτωχά συναισθήματα. Ο Frick (2004) υπογράμμισε τρεις βασικές διαστάσεις των χαρακτηριστικών σκληρότητας: την περιφρόνηση (callousness), την αδιαφορία (uncaring) και την απάθεια (unemotional) ενώ σημείωσε (2003) ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας συνδέονται με μια πιο ισχυρή και επίμονη μορφή επιθετικότητας.

Παρότι στη βιβλιογραφία, ο σχολικός εκφοβισμός έχει συνδεθεί επανειλημμένα με τις διαταραχές της συμπεριφοράς (Conduct disorder), πολύ πρόσφατα το ενδιαφέρον έχει στραφεί στα χαρακτηριστικά σκληρότητας (Fanti, Frick & Georgiou, 2009; Munoz, Qualter, & Padgett, 2011; Viding, Simmonds, Petrides & Frederickson, 2009). Έρευνες υποστηρίζουν ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας συνδέονται περισσότερο με τα θύματα/θύτες (Fanti, et al., 2009) και με άμεσες μορφές εκφοβισμού (Viding, et al., 2009) ενώ δεν συνδέονται με γνωστική ή συναισθηματική συμπάθεια (Munoz, et al., 2011). Όσον αφορά το γένος, πολλές έρευνες συμφωνούν ότι τα αγόρια κατά μέσο όρο σκοράρουν υψηλότερα στα χαρακτηριστικά σκληρότητας από ότι τα κορίτσια (Ciucci, et al., 2014, Essau, et al., 2006; Fanti, et al., 2009; Viding, et al., 2009).

Ολοκληρώνοντας, οι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να συνδέσουν μεμονωμένα την κάθε διάσταση των χαρακτηριστικών σκληρότητας με την επιθετικότητα (Ansel, et al., 2015; Frick & Morris, 2004; Kimonis, et al. 2008; MacPherson, et al., 2010) αλλά και με τον σχολικό εκφοβισμό (Ciucy, et al., 2015; Fantì, et al., 2009; Munoz, et al., 2011). Η Kimonis και οι συνεργάτες της (2008) βρήκαν ότι η διάσταση της περιφρόνησης σχετίζεται περισσότερο με την επιθετικότητα ενώ η Ansel και οι συνεργάτες της (2015) αναφέρουν ότι τόσο η περιφρόνηση όσο και η αδιαφορία σχετίζονται με την επιθετικότητα.

Παράλληλα, σύμφωνα με τον Fantì και τους συνεργάτες του (2009) η διάσταση της περιφρόνησης και της αδιαφορίας σχετίζονται περισσότερο με τον σχολικό εκφοβισμό από ότι η διάσταση της απάθεια. Έρευνα από τους Ciucy (2015) και Thornberg & Jungert (2017) επιβεβαιώνουν αυτά τα αποτελέσματα. Η Munoz (2011) βέβαια συμπλήρωσε ότι η διάσταση της αδιαφορίας συνδέεται περισσότερο με τον σωματικό και τον κοινωνικό εκφοβισμό ενώ εκείνη της περιφρόνησης μονάχα με τον σωματικό εκφοβισμό.

Η παρούσα έρευνα, συνεπώς, θα μελετήσει τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Η έρευνα, ωστόσο στην Ελλάδα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά σκληρότητας είναι αρκετά περιορισμένη, σε αντίθεση με την Κύπρο και στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διευρύνει τις γνώσεις για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Σχολικός εκφοβισμός και ναρκισσισμός

Ο ναρκισσισμός (Narcissism) είναι ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας που αναφέρεται στην ανάγκη για θαυμασμό, στην πεποίθηση ότι κάποιος είναι πιο σημαντικός από τους άλλους, σε μια μεγαλοπρεπή αλλά εύθραυστη αυτοεικόνα και στην έλλειψη συμπάθειας προς τους άλλους (Morf & Rhodewalt, 2001). Οι

ναρκισσιστές μεγαλοποιούν τα επιτεύγματά τους ενώ υποτιμούν και απαξιώνουν τα επιτεύγματα των άλλων (American Psychiatric Association, 2000; Campbell, et al., 2016).

Η βιβλιογραφία, κατόπιν, επισημαίνει ότι οι νεαροί ναρκισσιστές είναι πιθανό να εμπλακούν σε συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού (Ang, Ong, Lim, & Lim, 2010; Morf & Rhodewalt, 2001; Stellwagen & Kerig, 2013). Παρότι οι ναρκισσιστές τείνουν να παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως θύματα, συνήθως είναι θύτες στα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού (McCullough, Emmons, Kilpatrick, & Mooney, 2003). Παιδιά με υψηλά επίπεδα ναρκισσισμού και σχετικά χαμηλή γενική αυτοεκτίμηση είναι επίσης πιθανό να εκφοβίσουν άλλους (Fanti & Henrich, 2015).

Όσον αφορά το γένος σύμφωνα με την Εθνική Επιδημιολογική Έρευνα για το Αλκοόλ και τις Σχετικές Συνθήκες (National Epidemiological Survey on Alcohol and Related Conditions), η ναρκισσιστική διαταραχή προσωπικότητας είναι πιο συχνή στα αγόρια (7.7%) από ότι στα κορίτσια (4.8%). Αντίθετα αποτελέσματα έχουν προέλθει από τον Stinson και τους συνεργάτες του (2008), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια είναι πιο ναρκισσιστές σε σύγκριση με τα αγόρια. Ο ναρκισσισμός ωστόσο μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία (Foster, Campbell, & Twenge, 2003; Roberts, Edmonds, & Grijalva, 2010).

Οι θύτες και οι ναρκισσιστές μοιράζονται, κατόπιν, κάποια παρόμοια χαρακτηριστικά προσωπικότητας (π.χ. μεγαλοπρεπή αλλά εύθραυστη αυτοεικόνα, αισθήματα παντοδυναμίας) (Frick & Hare, 2001). Ως εκ τούτου οι ναρκισσιστές είναι ποτισμένοι με όνειρα δύναμης, εξουσίας και γοήτρου (Morf & Rhodewalt, 2001; Reijntjes, Vermande, Thomaes, Goossens, Olthof, Aleva & Meulen, 2016). Η καταστροφή αυτών των ονείρων ενδέχεται να οδηγήσει τους έφηβους ναρκισσιστές σε επιθετική συμπεριφορά απέναντι στα θύματα (Fossati, Borroni, Eisenberg, & Maffei, 2010; Martinez, Zeichner, Reidy, & Miller, 2008).

Τέλος, σύμφωνα με τη γνώση μας, μόνο μια έρευνα έχει διερευνήσει την αναπτυξιακή σχέση μεταξύ του ναρκισσισμού και του εκφοβισμού. Ο Reijntjes και οι συνεργάτες του (2016) ακολούθησαν 393 συμμετέχοντες στην Ολλανδία για τρεις μήνες και επιβεβαίωσαν ότι ο ναρκισσισμός αποτελεί παράγοντα επικινδυνότητας για τα αγόρια, χωρίς όμως να συνδέονται πάντα θετικά.

Η παρούσα έρευνα θα μελετήσει, λοιπόν, τον ναρκισσισμό ως έναν από τους παράγοντες που προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό τόσο στους Κύπριους όσο και στους Έλληνες μαθητές.

Σχολικός εκφοβισμός και παρορμητικότητα

Η παρορμητικότητα (Impulsivity) είναι ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη ψυχοπάθεια αλλά και σε πολλές εκφάνσεις της ψυχοπαθολογίας (Moeller, Barratt, Dougherty, Schmitz, & Swann, 2001; Whiteside, Lynam, Miller, & Reynolds, 2005). Όπως σημειώνει ο Whiteside (2005; σελ. 560) «τουλάχιστον 18 διακριτές διαταραχές στο διαγνωστικό και στατιστικό εγχειρίδιο ψυχικών διαταραχών (DSM) περιλαμβάνουν κριτήρια που σχετίζονται με την παρορμητικότητα». Αν και έχουν προταθεί ποικίλοι ορισμοί για την παρορμητικότητα, ο Eysenck (1993) ισχυρίζεται ότι είναι μια τάση ή μια δύναμη να ενεργεί κάποιος απροειδοποίητα και χωρίς σχεδιασμό, προκαλώντας κάποια ζημιά ή βλάβη.

Η παρορμητικότητα, ακόμη έχει συνδεθεί με την επιθετική συμπεριφορά (Vigil – Colet & Codorniu - Raga, 2004), τη βίαιη συμπεριφορά (Whiteside, et al., 2005), και τον σχολικό εκφοβισμό (Espelage, Bosworth, & Simon, 2001). Ειδικότερα τόσο ο εκφοβισμός όσο και η θυματοποίηση συνδέονται με την παρορμητικότητα (Fanti & Kimonis, 2013; Kelly, Newton, Stapinski & Teesson, 2017). Η υψηλή παρορμητικότητα έχει σχετισθεί με όλες τις μορφές αρρένων και θηλέων θυτών

(Jolliffe & Farrington, 2011), παρότι τα θύματα/θύτες τείνουν να εμφανίζουν πιο υψηλή παρορμητική επιθετική συμπεριφορά (O'Brennan, Bradshaw, & Sawyer, 2009).

Ενδιαφέροντα ευρήματα έχουν προέλθει από τη μελέτη της παρορμητικότητας και του σχολικού εκφοβισμού σε διαφορετικές κουλτούρες. Στην Ασιατική κουλτούρα για παράδειγμα, μεταξύ 365 εφήβων, οι Chui & Chan (2013) κατέγραψαν ότι ο χαμηλός αυτοέλεγχος συνδέονταν με τη θυματοποίηση και όχι τόσο με τον σχολικό εκφοβισμό ενώ ο Poon (2016) σε ένα δείγμα 135 Κινέζων εφήβων, κατέγραψε ότι τα θύματα προέβαιναν σε πιο παρορμητικές αποφάσεις από ότι οι θύτες.

Η παρούσα εργασία θα μελετήσει την παρορμητικότητα και τη σχέση της με τον σχολικό εκφοβισμό τόσο σε Έλληνες όσο και σε Κύπριους μαθητές με σκοπό να διαπιστώσει κατά πόσο μπορεί να προβλέψει την εκφοβιστική συμπεριφορά.

Η παρούσα έρευνα

Ο σχολικός εκφοβισμός έχει συνδεθεί μεμονωμένα με τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα. Η βιβλιογραφία, συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι νέοι με χαρακτηριστικά σκληρότητας είναι πιθανό να εκφοβίσουν άλλους καθώς δείχνουν λιγότερη συμπάθεια προς τα θύματα. Οι νέοι επίσης που είναι ναρκισσιστές είναι πιθανό να εκφοβίσουν άλλους καθώς επιθυμούν να προστατέψουν την αυτοεικόνα τους (Reijntjes, et al., 2016) και τέλος τα παιδιά που είναι παρορμητικά είναι πιθανό να εκφοβίσουν τους άλλους καθώς ενεργούν χωρίς να σκέφτονται τις αρνητικές επιπτώσεις που θα προκαλέσουν (Fanti & Kimonis, 2012).

Τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα από κοινού είναι θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ψυχοπάθειας (Psychopathy). Η

ψυχοπάθεια είναι μια πολυδιάστατη διαταραχή προσωπικότητας με πολλά προβληματικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, η ψυχοπάθεια περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις: τη διαπροσωπική (π.χ. ναρκισσισμός), τη συναισθηματική (π.χ. απάθεια και χαρακτηριστικά σκληρότητας) και τη συμπεριφορική (π.χ. παρορμητικότητα) (Andershed, Gustafson, Kerr & Stattin, 2002; Cooke & Michie, 2001; Farrington, 2005; Poythress & Hall, 2011).

Από την διαθέσιμη έρευνα φαίνεται, λοιπόν, ότι ο σχολικός εκφοβισμός συνδέεται με τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά (Psychopathic traits) (Backe & Dankwardt, 2017; Golmaryami, Hemphill, Kahn, Grapanzano, Terranova, 2016; Fanti & Kimonis, 2012; Fanti & Kimonis, 2013; Van Geel, et al., 2016). Σε μια μετανάλυση, μάλιστα, ο Van Geel και οι συνεργάτες του (2016; σελ. 779) υπογράμμισαν τη σημασία των τριών αυτών παραγόντων όταν προσπαθούμε να προβλέψουμε τον σχολικό εκφοβισμό: «Όταν σκοράρει κάποιος υψηλά σε όλους τους τρεις παράγοντες μπορεί να σχετίζεται με τον εκφοβισμό με ένα διαφορετικό τρόπο από ότι αν σκόραρε υψηλά σε έναν μόνο από τους παράγοντες αυτούς».

Στην παρούσα έρευνα, θα προσπαθήσουμε να επεκτείνουμε τα ευρήματα στο πεδίο μελέτης των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού, της παρορμητικότητας και του σχολικού εκφοβισμού. Ως εκ τούτου προβαίνουμε στις ακόλουθες υποθέσεις:

- Υποθέτουμε ότι ο ναρκισσισμός σε σύγκριση με τα χαρακτηριστικά σκληρότητας και τη παρορμητικότητα θα συνδέεται ισχυρότερα με τον σχολικό εκφοβισμό (Υπόθεση 1^η).
- Υποθέτουμε ότι οι Έλληνες θα σκοράρουν υψηλότερα σε όλους τους τρεις παράγοντες και στον εκφοβισμό σε σύγκριση με τους Κύπριους (Υπόθεση 2^η).

- Τέλος, υποθέτουμε ότι τα αγόρια θα σκοράρουν υψηλότερα σε όλους τους παράγοντες (χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμό και παρορμητικότητα) και στην εκφοβιστική συμπεριφορά σε σύγκριση με τα κορίτσια (Υπόθεση 3^η).

Μεθοδολογία

Συμμετέχοντες

Το δείγμα αποτελείται από 1442 παιδιά από την Ελλάδα και την Κύπρο. Οι 518 συμμετέχοντες προέρχονται από την Ελλάδα (51.55% κορίτσια) και οι 924 συμμετέχοντες από την Κύπρο (47.2% κορίτσια), ηλικίας 9 – 12 ετών, οι οποίοι φοιτούν αντίστοιχα στα δημόσια δημοτικά σχολεία κάθε χώρας. Μαθητές με ειδικές ανάγκες καθώς και μαθητές που δεν μπορούσαν να κατανοήσουν επαρκώς τη ελληνική γλώσσα (π.χ. πρόσφυγες, αλλοεθνείς) εξαιρέθηκαν από το δείγμα.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Δημογραφικά στοιχεία. Οι συμμετέχοντες δήλωσαν το γένος, την ηλικία και την εθνικότητά τους.

Χαρακτηριστικά σκληρότητας. Το ερωτηματολόγιο Inventory of Callous – Unemotional Traits (ICU; Frick, 2004) είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς το οποίο αποτελείται από 24 ερωτήσεις και έχει σχεδιασθεί να αξιολογεί τα χαρακτηριστικά σκληρότητας στους νέους. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται με μια τετραβάθμια κλίμακα Likert (0= Καθόλου αλήθεια, 1=Λίγο αλήθεια, 2= Αρκετά αλήθεια, 3= Σίγουρα αλήθεια) και περιλαμβάνει προτάσεις όπως *«Νοιάζομαι για τα συναισθήματα των άλλων»*, *«Αισθάνομαι άσχημα ή ενοχή όταν κάνω κάτι λάθος»*, *«Με ενδιαφέρει πόσο καλά τα πηγαίνω στο σχολείο»*, *«Δείχνω τα συναισθήματά μου στους άλλους»*. Το ερωτηματολόγιο διερευνά τις διαστάσεις της περιφρόνησης, της απάθειας και της αδιαφορίας. Για τη παρούσα έρευνα χορηγήθηκε η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου όπου το Cronbach's alpha, ήταν στο σύνολο ($\alpha=.82$).

Παρορμητικότητα και Ναρκισσισμός. Το ερωτηματολόγιο Antisocial Process Screening Device (APSD; Frick & Hare, 2001) είναι ένα ερωτηματολόγιο

αυτοαναφοράς που περιλαμβάνει 20 ερωτήσεις και είναι σχεδιασμένο να αξιολογεί τις διαφορετικές πτυχές της ψυχοπάθειας, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η παρορμητικότητα και ο ναρκισσισμός. Το ερωτηματολόγιο APSD χρησιμοποιεί μια τρίβαθμη ιεραρχική κλίμακα διαβάθμισης (0= Καθόλου αλήθεια, 1= Μερικές φορές αλήθεια, 2= Οπωσδήποτε αλήθεια) και περιλαμβάνει προτάσεις όπως *«Ενεργώ χωρίς να σκέφτομαι τις συνέπειες»*. Για τη παρούσα έρευνα χορηγήθηκε η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου όπου το Cronbach's alpha, ήταν στο σύνολο για την παρορμητικότητα ($\alpha=.70$) και για τον ναρκισσισμό ($\alpha=.72$).

Σχολικός εκφοβισμός. Το ερωτηματολόγιο Student Survey of Bullying Behavior – Revised (SSBB-R; Varjas, Meyers, & Hunt, 2006) είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, το οποίο περιλαμβάνει 12 ερωτήσεις και αξιολογεί τη σωματική, λεκτική και διαπροσωπική διάσταση του σχολικού εκφοβισμού. Το ερωτηματολόγιο SSBB-R καταγράφει πόσο συχνά ένας νέος εμπλέκεται σε συμπεριφορές σχετικές με τον εκφοβισμό μέσα από μια πενταβάθμια ιεραρχική κλίμακα διαβάθμισης (0= Ποτέ, 1= Μία ή δυο φορές το χρόνο, 2= Μία φορά το μήνα, 3= Μία φορά την εβδομάδα, 4= Σχεδόν κάθε ημέρα) και περιλαμβάνει προτάσεις όπως *«Πόσο συχνά επιλέγεις μικρότερα, πιο μικρόσωμα, λιγότερο δημοφιλή ή λιγότερο δυνατά παιδιά για να τα ενοχλήσεις ή να τα πειράξεις με το να τους κλωτσάς ή να τους χτυπάς;»* *«Πόσο συχνά επιλέγεις μικρότερα, πιο μικρόσωμα, λιγότερο δημοφιλή ή λιγότερο δυνατά παιδιά για να τα ενοχλήσεις ή να τα πειράξεις με το να λες ψεύτικες ιστορίες για αυτά;»* *«Πόσο συχνά επιλέγεις μικρότερα, πιο μικρόσωμα, λιγότερο δημοφιλή ή λιγότερο δυνατά παιδιά για να τα ενοχλήσεις ή να τα πειράξεις με το να τους κοροϊδεύεις»*. Τέσσερις ερωτήσεις υπάρχουν για κάθε διάσταση του σχολικού εκφοβισμού. Για τη παρούσα έρευνα χορηγήθηκε η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου όπου το Cronbach's alpha, ήταν στο σύνολο ($\alpha=.86$).

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Μετά από έγκριση της έρευνας από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 10 δημόσια δημοτικά σχολεία επιλέχθηκαν τυχαία στο νομό Αττικής της Ελλάδας. Αφού η έρευνα εγκρίθηκε, από τις διευθύνσεις των σχολείων, μοιράσθηκαν δηλώσεις συμμετοχής στους γονείς των παιδιών. Εφόσον, οι γονείς είχαν συναινέσει, οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν προφορικά για την έρευνα και για τα δικαιώματά τους. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια σε ομάδες των 25 ατόμων μέσα στην τάξη παρουσία του ερευνητή και του δασκάλου τους.

Μετά από έγκριση της έρευνας από την Εθνική Επιτροπή Δεοντολογίας και Βιοηθικής της Κύπρου, 26 σχολεία (10 από αγροτικές περιοχές) από τις τέσσερις περιοχές της Κύπρου επιλέχθηκαν τυχαία για να διασφαλιστεί ότι το δείγμα ήταν αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού της Κύπρου. Πριν την χορήγηση των ερωτηματολογίων, στάλθηκαν στις οικογένειες των παιδιών δηλώσεις συμμετοχής. Τα παιδιά, αφού ενημερώθηκαν για την έρευνα και για τα δικαιώματά τους ως συμμετέχοντες, συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια μέσα στην τάξη τους με την παρουσία του δασκάλου τους.

Σχεδιασμός

Τα δεδομένα αναλύθηκαν στο σύστημα Statistical Package for Social Sciences (SPSS-13.0). Ο δείκτης (συνάφειας) Pearson πραγματοποιήθηκε, αρχικά, με σκοπό να εξετάσουμε εάν υπάρχει σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας καθώς και εάν υπάρχει σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας με τον σχολικό εκφοβισμό. Επιπλέον το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα (independent-samplest – test) υπολογίσθηκε για να συγκρίνουμε τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, το ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα με την εθνικότητα αλλά και με το γένος.

Τέλος, πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση (multiple regression analysis) πραγματοποιήθηκε για να εξετάσουμε εάν τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα προβλέπουν σημαντικά τον σχολικό εκφοβισμό, αφού ελέγξαμε στατιστικά το φύλο και την εθνικότητα.

Αποτελέσματα

Περιγραφικά αποτελέσματα

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε από κοινού στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Στο σύνολο 1442 παιδιά (686 αγόρια και 753 κορίτσια) συμμετείχαν στην έρευνα από τα οποία 924 παιδιά προέρχονταν συνολικά από την Κύπρο και 518 από την Ελλάδα. Η ηλικία των συμμετεχόντων κυμαινόταν από 9 έως 12 έτη ($M=11.15$, $T.A=.80$).

Εθνικότητα. Υπολογίστηκε το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα (independent – samplet – test) με σκοπό με συγκριθούν τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα με την εθνικότητα. Στα χαρακτηριστικά σκληρότητας υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των Κυπρίων ($M=18.49$, $T.A.=9.21$) και των Ελλήνων ($M=19.73$, $T.A =10.18$); $t(1254)=-2.23$, $p = 0.026$. Στον ναρκισσισμό επίσης υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των Κυπρίων ($M=2.92$, $T.A. =2.62$) και των Ελλήνων, ($M=3.65$, $T.A. =5.25$); $t(1393)=-3.46$, $p= 0.001$. Παρόμοια στην παρορμητικότητα υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των Κυπρίων ($M=3.26$, $T.A.=2.70$) και των Ελλήνων ($M=3.80$, $T.A.=2.65$); $t(1398)=-3.65$, $p = 0.000$. Εν συντομία, αυτά τα αποτελέσματα υποστηρίζουν ότι η εθνικότητα έχει μια επίδραση στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα μας υποδεικνύουν ότι οι Έλληνες σκοράρουν υψηλότερα σε όλα τα χαρακτηριστικά.

Γένος. Υπολογίστηκε το κριτήριο t για ανεξάρτητα δείγματα (independent-samplet-test) με σκοπό με συγκριθούν τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα με το γένος. Στην παρορμητικότητα υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των αγοριών ($M=3.91$, $T.A.=2.85$) και των κοριτσιών ($M=3.04$, $T.A.=2.47$); $t(1396)=6.10$, $p= 0.000$. Στον ναρκισσισμό επίσης

υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των αγοριών ($M=3.76$, $T.A.=4.77$) και των κοριτσιών ($M=2.64$, $T.A.=2.46$); $t(1391)=5.59$, $p=0.000$. Παρόμοια στα χαρακτηριστικά σκληρότητας υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των αγοριών ($M=20.76$, $T.A.=8.69$) και των κοριτσιών ($M=17.35$, $T.A.=10.05$); $t(1253)=6.40$, $p=0.000$. Τέλος, στον σχολικό εκφοβισμό υπάρχει μια σημαντική διαφορά στο σκορ των αγοριών ($M=4.62$, $T.A.=7.05$) και των κοριτσιών ($M=2.24$, $T.A.=4.38$); $t(1396)=7.65$, $p=0.000$. Γενικά, τα αγόρια είχαν υψηλότερο σκορ στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, στον ναρκισσισμό, στην παρορμητικότητα, και στον σχολικό εκφοβισμός σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Συσχετίσεις

Ο Πίνακας 1 δείχνει τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Υπολογίστηκαν, λοιπόν, οι συντελεστές συσχέτισης (pearson product – moment correlation coefficient) για να αξιολογηθεί η σχέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα. Τα αποτελέσματα του δείκτη συσχέτισης Pearson υποδεικνύουν μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας και του ναρκισσισμού ($r=.232$, $p=.000$). Παρόμοια υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας και της παρορμητικότητας ($r=.281$, $p=.000$) και μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας ($r=.391$, $p=.000$). Γενικά υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας.

Οι συντελεστές συσχέτισης (pearson product – moment correlation coefficient) υπολογίστηκαν επίσης για να αξιολογηθεί η σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας, με τον

σχολικό εκφοβισμό. Τα αποτελέσματα του δείκτη συσχέτισης Pearson υποδεικνύουν ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ του σχολικού εκφοβισμού και των χαρακτηριστικών σκληρότητας ($r=.202$, $p=.000$). Παρόμοια υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ του σχολικού εκφοβισμού και του ναρκισσισμού ($r=.276$, $p=.000$) και μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ του σχολικού εκφοβισμού και της παρορμητικότητας ($r=.385$, $p=.000$). Γενικά υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού, της παρορμητικότητας και του σχολικού εκφοβισμού.

Οι συντελεστές συσχέτισης (pearson product-moment correlation coefficient) υπολογίστηκαν κατόπιν για να αξιολογηθεί η σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού, της παρορμητικότητας και του σχολικού εκφοβισμού με το γένος. Τα αποτελέσματα του δείκτη συσχέτισης Pearson υποδεικνύουν ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και αρνητική συσχέτιση μεταξύ του γένους και των χαρακτηριστικών σκληρότητας ($r= -.178$, $p=0.00$). Παρόμοια υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και αρνητική συσχέτιση μεταξύ του γένους και της παρορμητικότητας ($r= -.161$, $p=0.00$) καθώς και μια στατιστικά σημαντική και αρνητική συσχέτιση μεταξύ του γένους και του ναρκισσισμού ($r= -.148$, $p=0.00$). Τέλος, υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και αρνητική συσχέτιση μεταξύ του γένους και του σχολικού εκφοβισμού ($r= -.161$, $p=0.00$).

Οι συντελεστές συσχέτισης (pearson product-moment correlation coefficient) υπολογίστηκαν, τέλος, για να αξιολογηθεί η σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού, της παρορμητικότητας και του σχολικού εκφοβισμού με την εθνικότητα. Τα αποτελέσματα του δείκτη συσχέτισης Pearson υποδεικνύουν ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και των χαρακτηριστικών σκληρότητας ($r= .063$, $p=0.03$), μια στατιστικά σημαντική

και θετική συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και της παρορμητικότητας ($r = .097$, $p = 0.00$) καθώς και μια στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και του ναρκισσισμού ($r = .092$, $p = 0.00$). Αντίθετα, υπάρχει μια μη στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της εθνικότητας και του σχολικού εκφοβισμού ($r = .004$, $p = 0.120 > 0.05$).

Ανάλυση πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης

Ο Πίνακας 2 δείχνει την ανάλυση πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης που πραγματοποιήθηκε για να διερευνηθεί το κατά πόσο τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό.

Όσον αφορά τον κυπριακό πληθυσμό, τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης υποδεικνύουν ότι οι τρεις προβλεπτικοί παράγοντες εξηγούν το 20% της συνολικής διακύμανσης ($R^2 = .199$, $p = .000$). Παρότι και οι τρεις προβλεπτικοί παράγοντες προβλέπουν επιτυχώς τον σχολικό εκφοβισμό, ο ναρκισσισμός έχει υψηλότερη τυποποιημένη τιμή ($Beta = .259$, $p = .000$). Τα χαρακτηριστικά σκληρότητας προβλέπουν επιτυχώς τον σχολικό εκφοβισμό ($Beta = .117$, $p = .001$), όπως και η παρορμητικότητα ($Beta = .157$, $p = .000$). Επιπλέον, τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης υποδεικνύουν ότι το γένος εξηγεί το 3.1% της συνολικής διακύμανσης ($R^2 = .032$, $F = 25.085$, $p < .000$). Πιο συγκεκριμένα, το γένος προβλέπει σημαντικά τον σχολικό εκφοβισμό ($Beta = -.084$, $p = .000$) ενώ η αρνητική σχέση φανερώνει ότι τα αγόρια είχαν πιο υψηλό σκορ στον σχολικό εκφοβισμό.

Όσον αφορά τον ελληνικό πληθυσμό, τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης υποδεικνύουν ότι οι τρεις προβλεπτικοί παράγοντες εξηγούν το 5.5% της συνολικής διακύμανσης ($R^2 = .055$, $F = 24.507$, $p = .000$). Βρέθηκε ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας δεν προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό ($Beta = -.004$, $p = .926$).

Αντίθετα, η παρορμητικότητα προβλέπει τον σχολικό εκφοβισμό ($Beta = .250$, $p < .000$), όπως και ο ναρκισσισμός ($Beta = .287$, $p = .000$). Επιπλέον, τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης υποδεικνύουν ότι το γένος εξηγεί το 5.3% της διακύμανσης ($R^2 = .055$, $F = 24.507$, $p = .000$). Ειδικότερα, το γένος προβλέπει σημαντικά τον σχολικό εκφοβισμό ($Beta = -.150$, $p = .001$) ενώ η αρνητική σχέση φανερώνει ότι τα αγόρια είχαν πιο υψηλό σκορ στον σχολικό εκφοβισμό.

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε με σκοπό να εξετάσει τη σχέση των χαρακτηριστικών σκληρότητας, του ναρκισσισμού και της παρορμητικότητας με τον σχολικό εκφοβισμό, σε ένα επίπεδο διακρατικό, μιας και το ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο ζήτημα διαρκώς αυξάνεται. Έτσι η συγκεκριμένη έρευνα συνεισφέρει αρκετά ευρήματα στη βιβλιογραφία διερευνώντας τις πιθανές διαφορές μεταξύ των δυο χωρών, της Ελλάδας και της Κύπρου.

Αναφορικά με την πρώτη μας υπόθεση, βρήκαμε ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα σχετίζονται στατιστικά σημαντικά με τον σχολικό εκφοβισμό (Fanti & Kimonis, 2013; Van Geel, et al., 2016). Ο ναρκισσισμός ωστόσο ως χαρακτηριστικό, είχε πιο υψηλή συσχέτιση με τον σχολικό εκφοβισμό, ανεξαρτήτως χώρας. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν πως ο ναρκισσισμός πιθανόν να αποτελεί πιο ισχυρό προβλεπτικό παράγοντα για τον σχολικό εκφοβισμό. Έτσι οι νέοι που σκοράρουν υψηλά στο ναρκισσισμό έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκφοβίσουν άλλους, καθώς επιθυμούν να διατηρήσουν τη δύναμη, την εξουσία και το γόητρό τους ανάμεσα στους συμμαθητές τους (Morf & Rhodewalt, 2001; Reijntjes, et al., 2016).

Αναφορικά με τη δεύτερη μας υπόθεση, βρήκαμε ότι οι Έλληνες συμμετέχοντες σκόραραν υψηλότερα στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, στο ναρκισσισμό και στην παρορμητικότητα σε σύγκριση με τους Κύπριους. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας, ο ναρκισσισμός και η παρορμητικότητα αποτελούν «το πετράδι του στέμματος» στην ψυχοπάθεια, τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τη βιβλιογραφία ότι τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά δύνανται να διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σύμφωνα με τον Hare (1998; σελ.106) «η συμπεριφορική έκφραση της ψυχοπάθειας, όπως και ο βαθμός

στον οποίο εκδηλώνονται τα χαρακτηριστικά αυτά στους άλλους, επηρεάζονται από τις κοινωνικές δομές, την κουλτούρα και τις νόρμες». Παρόμοια οι Cooke & Michie (2001) επιβεβαιώνουν ότι τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά στους ενήλικες διαφέρουν ανάλογα με την κουλτούρα και τη χώρα από την οποία προέρχονται οι ενήλικες. Ωστόσο λίγες έρευνες έχουν φωτίσει τις διαφορές αυτές των ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών στα παιδιά και η συγκεκριμένη έρευνα συνεισφέρει στη συνέχιση αυτής της συζήτησης.

Μια εξήγηση για τις διαφορές αυτές μεταξύ Ελλήνων και Κυπρίων μπορεί να βρίσκεται στους παράγοντες επικινδυνότητας που συνυπάρχουν στην παιδική ηλικία και συνδέονται με τη ψυχοπάθεια. Για παράδειγμα, η γονεϊκή ζεστασιά έχει προσδιοριστεί ως προστατευτικός παράγοντας απέναντι στη ψυχοπάθεια (π.χ. στα χαρακτηριστικά σκληρότητας) (Hawes, Dadds, Frost, & Hasking, 2011; Pardini, Lochman, & Powell, 2007). Επιπλέον, οι γνωστικοί παράγοντες ή τα προσωπικά χαρακτηριστικά (π.χ. ευφυΐα, κίνητρα) έχουν επίσης προσδιοριστεί ως προστατευτικοί παράγοντες (Deci & Ryan, 2000; Salekin, Lee, Dillard, & Kubak, 2010) και θα έπρεπε να εξεταστούν περαιτέρω στον ελληνικό πληθυσμό προκειμένου να εδραιωθεί μια πιο σταθερή γνώση σχετικά με τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά στους Έλληνες νέους.

Η εθνικότητα, ωστόσο, δεν προβλέπει σημαντικά τον σχολικό εκφοβισμό. Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο (Jimerson, Swearer, & Espelage, 2010), το οποίο παρουσιάζει διαπολιτισμικά πρότυπα (Jeanne, et al., 2010). Ωστόσο από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας είχαν εξαιρεθεί οι εθνικές μειονότητες (π.χ. πρόσφυγες). Οι εθνικές μειονότητες φαίνεται να εκφοβίζονται πιο συχνά από τα παιδιά της εθνικής πλειοψηφίας (Graham, 2006; Mouttapa, et al., 2004) και θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθούν αυτές οι διαφορές στην Ελλάδα, η οποία τις τελευταίες δεκαετίες «έχει

δει τη δημογραφία της να μεταβάλλεται σημαντικά και αμετάκλητα σε κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά, εθνοτικά, φυλετικά και θρησκευτικά ζητήματα» (Gropas & Triandafyllidou, 2014; σελ. 402).

Ολοκληρώνοντας, όσον αφορά την τρίτη μας υπόθεση, τα ευρήματά μας επιβεβαιώνουν εκείνα της βιβλιογραφίας, σύμφωνα με την οποία τα αγόρια σκοράρουν υψηλότερα στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, στο ναρκισσισμό, στην παρορμητικότητα και στον σχολικό εκφοβισμό. Ωστόσο τα στερεότυπα θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη όταν διερευνάται ο ρόλος του φύλου «καθώς είναι λιγότερο αποδεκτό για τα κορίτσια να είναι θύτες, σε σύγκριση με τα αγόρια με αποτέλεσμα μικρότερο ποσοστό από τα κορίτσια να παραδέχεται ότι είναι θύτες όταν συμπληρώνουν κάποιο ερωτηματολόγιο» (Eslea, et al., 2004; σελ. 11).

Στα δυνατά σημεία, έτσι, αυτής της έρευνας περιλαμβάνεται ο μεγάλος αριθμός των συμμετεχόντων και η διακρατική προσέγγιση. Σύμφωνα με τη γνώση μας, με μία μόνο εξαίρεση (Manti, Scolte, Van Berckelaerones & Van Der Ploeg, 2009), δεν υπάρχει παρόμοια έρευνα στον ελληνικό πληθυσμό που να διερευνά κάποιες από τις σπουδαιότερες πτυχές της ψυχοπάθειας στους νέους και τη σχέση τους με τον σχολικό εκφοβισμό. Ακόμη η Manti και οι συνεργάτες (2009) χρησιμοποίησαν διαφορετικό εργαλείο μέτρησης (αναφορές από γονείς) και επικεντρώθηκαν στα χαρακτηριστικά σκληρότητας και στον ναρκισσισμό ως διαστάσεις της ψυχοπάθειας.

Επιπλέον, η έρευνα μας κατέληξε στο συμπέρασμα πως ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό συσχετίζεται πιο σημαντικά με τον σχολικό εκφοβισμό από ότι τα χαρακτηριστικά σκληρότητας και η παρορμητικότητα. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με το ευρήματα των Van Geel και των συνεργατών (2016), οι οποίοι σε μια μετα ανάλυση δεν εντόπισαν κάποια σημαντική διαφορά μεταξύ των τριών προβλεπτικών παραγόντων. Όπως ανέφεραν «τα χαρακτηριστικά σκληρότητας δεν

συνδέονται περισσότερο με την αντικοινωνική συμπεριφορά, σε σύγκριση με τον ναρκισσισμό και την παρορμητικότητα».

Παρά τις σημαντικές καινοτομίες, η παρούσα έρευνα έχει κάποιους περιορισμούς. Αρχικά τα δεδομένα καταγράφηκαν από τους συμμετέχοντες μέσα από ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς. Αν και τα ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς ως εργαλεία έρευνας έχουν αρκετά πλεονεκτήματα (π.χ. εξετάζουν τη συμπεριφορά συστηματικά, είναι καλά δομημένα) (Patrick, 2006), η εγκυρότητά τους στη μέτρηση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς αμφισβητείται. Ο Berg και οι συνεργάτες του (2013; σελ. 532) υποστηρίζουν μάλιστα ότι το ερωτηματολόγιο *Inventory of Callous – Unemotional Traits* «είναι εμπλουτισμένο με αρνητική συναισθηματικότητα». Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν δεδομένα από περισσότερες πηγές (π.χ. γονείς, δασκάλους).

Δεύτερον, η έρευνα εστίασε στη σύγκριση των ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών με τον εκφοβισμό και όχι με τη θυματοποίηση των νέων. Η θυματοποίηση θεωρείται ότι βρίσκεται σε υψηλότερα ποσοστά στους νέους που εμπλέκονται σε εκφοβιστικά επεισόδια (Fanti, et al., 2009), ενώ τα θύματα ή τα θύματα/θύτες βιώνουν περισσότερες αρνητικές συνέπειες οι οποίες μπορεί να διαρκέσουν ως την ενήλικη ζωή (Hill, Mellick, Temple, & Sharp, 2017; Olweus, 1993). Ως εκ τούτου έχει ξεκινήσει ένας διάλογος για να διευκρινιστεί κατά πόσο τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά μπορούν να προβλέψουν, εκτός από τον σχολικό εκφοβισμό και τη θυματοποίηση. Αυτή η συζήτηση έχει δυο πλευρές: από τη μια ο Fanti & Kimonis (2012) βρήκαν ότι κάποια ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά (π.χ. παρορμητικότητα, ναρκισσισμός) μπορούν να προβλέψουν τη θυματοποίηση ενώ από την άλλη, οι Backe & Dankwardt (2017) βρήκαν ότι τα ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά και όλες τους οι εκφάνσεις δεν μπορούν να προβλέψουν τη

θυματοποίηση. Πρόσθετες μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να φωτίσουν περισσότερο αυτό το ζήτημα.

Τρίτον, η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε σε κάποιες βασικές πτυχές της ψυχοπάθειας (χαρακτηριστικά σκληρότητας, ναρκισσισμό, παρορμητικότητα). Η ψυχοπάθεια εντούτοις είναι πιο σύνθετη (Andershed, Gustafson, Kerr, & Stattin, 2002) και δεν περιλαμβάνει μονάχα αυτές τις διαστάσεις. Κάποιοι ερευνητές, μάλιστα, έχουν προτείνει ένα μοντέλο τεσσάρων παραγόντων για τη ψυχοπάθεια, το οποίο περιλαμβάνει τέσσερις διαστάσεις: τη συναισθηματική διάσταση, τη διάσταση του τρόπου ζωής, την αντικοινωνική διάσταση καθώς και τις διαστάσεις των χαρακτηριστικών (Williams, Paulhus, & Hare, 2007).

Κάτω υπό το πρίσμα αυτών των περιορισμών, η έρευνά μας προσφέρει σημαντικό υλικό για μελλοντική έρευνα. Τα ευρήματά μας αναδεικνύουν τον σπουδαίο ρόλο της διερεύνησης των χαρακτηριστικών της ψυχοπάθειας σε διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο και καταγράφουν τις διαφορές μεταξύ των δυο χωρών. Έτσι αυτά τα ευρήματα μπορούν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη κάποιας προληπτικής στρατηγικής ή κάποιου αποτελεσματικού παρεμβατικού προγράμματος στα σχολεία της Ελλάδας και της Κύπρου ενάντια στον σχολικό εκφοβισμό, το οποίο απουσιάζει από την εκπαιδευτική πολιτική. Λαμβάνοντας τα παραπάνω υπόψη, θα ωφελούσε αυτό το πρόγραμμα να εστιάσει στα χαρακτηριστικά σκληρότητας, στον ναρκισσισμό και στην παρορμητικότητα προκειμένου να επιτύχει μια ουσιαστική αλλαγή.

Βιβλιογραφία

- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text rev.)*. Washington, DC: Author.
- Analitis, F., Velderman, M. K., Ravens – Sieberer, U., Detmar, S., Erhart, M., & Herdman, M. (2009). Being bullied: associated factors in children and adolescents 8 to 18 years old in 11 European countries. *Pediatrics*, *123* (2), 69–577.
- Andershed, H., Gustafson, S. B., Kerr, M., & Stattin, H. (2002). The usefulness of self – reported psychopathy – like traits in the study of antisocial behavior among non-referred adolescents. *European Journal of Personality*, *16*, 383– 402.
- Ang, R. P., Ong, E. L., Lim, J. Y., & Lim, E. W. (2010). From narcissistic exploitativeness to bullying behavior: the mediating role of approval-of aggression beliefs. *Social Development*, *19*, 721–735.
- Ansel, L. L., Barry, C. T., Gillen, C. T., & Herrington, L. L. (2015). An analysis of four self – report measures of adolescent callous-unemotional traits: Exploring unique prediction of delinquency, aggression, and conduct problems. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *37*, 207 –216.
- Backe, D., & Dankwardt, J. (2017). Can psychopathic traits predict different roles in bullying: Perpetration or victimization. Retrieved from:
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1187225/FULLTEXT01.pdf>
- Bender, D., & Lösel, F. (2011). Bullying at school as a predictor of delinquency, violence and other anti-social behaviour in adulthood. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *21*(2), 99–106.
- Berg, J. M., Lilienfeld, S. O., Reddy, S. D., Latzman, R. D., Roose, A., Craighead, L. W., Pace, T. W, & Raison, C. L. (2013). The inventory of callous and

unemotional traits: a construct – validation analysis in an at-risk sample.

Assessment, 20(5),532–544.

Bjorkqvist, K., Osterman, K., & Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence - empathy = aggression? *Aggression and Violent Behavior*, 5,191–200.

Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L., & Vernon, P. A. (2016). A behavioral genetic study of the dark triad of personality and moral development. *Twin Research and Human Genetics*, 12 (2), 132–136.

Chui, W. H., & Chan, H. C. (2013). Association between self-control and school bullying behaviors among Macanese adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 37 (4), 237–242.

Cooke, D. J., & Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13 (2), 171–188.

Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., & Kim, T. E. (2010). Variability in the prevalence of bullying and victimization. In S.R. Jimerson, S.M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 347-362). New York: Routledge.

Cornell, D. G., & Brockenbrough, K. (2004). Identification of bullies and victims: A comparison of methods. *Journal of School Violence*, 3, 63–87.

Ciucci, E., Baroncelli, A., Franchi, M., Golmaryami, F. N., & Frick, P. J. (2014). The association between callous-unemotional traits and behavioral and academic adjustment in children: Further validation of the Inventory of Callous – Unemotional Traits. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 36, 189 –200.

Craig, W., Harel – Fisch, Y., Fogel – Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., de Mato M. G., Overpeck, M., Due, P., & Pickett, W. (2009). HBSC Violence & Injuries Prevention Focus Group, HBSC Bullying

- Writing Group: A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54 (2), 216–224.
- Dolan, M. (2004). Psychopathic personality in young people. *Advances in Psychiatric Treatment* 10, 466–473.
- Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., Currie, C. & Health Behaviour in School – Aged Children Bullying Working Group. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128–132.
- Eslea, M., & Mukhtar, K. (2000). Bullying and racism among Asian school children in Britain. *Educational Research*, 42, 207–217.
- Eslea, M., Menesini, E., Morita, Y., O’Moore, M., Moran – Merchan, J. A., & Pereira, B. (2004). Friendship and loneliness among bullies and victims: data from seven countries. *Aggressive Behavior*, 30, 71–83.
- Essau, C. A., Sasagawa, S., & Frick, P. J. (2006). Callous-unemotional traits in community sample of adolescent. *Assessment*, 13, 454–469.
- Espelage, D. L., Bosworth, K., & Simon, T. R. (2001). Short-term stability and prospective correlates of bullying in middle-school students: An examination of potential demographic, psychosocial, and environmental influences. *Violence and Victims*, 16, 411–426.
- Eysenck, H. J. (1993). The nature of impulsivity. In W. McCowan, J. L. Johnson & M. Shure (Eds.). *The impulsive client: Theory, research, and treatment* (pp. 57-69). Washington, DC: American Psychological Association.

- Fanti, K. A., Frick, P. J., & Georgiou, S. (2009). Linking callous-unemotional traits to instrumental and non-instrumental forms of aggression. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 31*, 285–298.
- Fanti, K. A., & Kimonis, E. R. (2012). Bullying and victimization: the role of conduct problems and psychopathic traits. *Journal of Research on Adolescence, 22*, 617–663.
- Fanti, K. A. (2013). Individual, social and behavioral factors associated with co-occurring conduct problems and callous-unemotional traits. *Journal of Abnormal Child Psychology, 41*, 811–824.
- Fanti, K. A., & Kimonis, E. R. (2013). Dimensions of juvenile distinguish “Bullies”, “Bully – Victims” and “Victims”. *Psychology of Violence, 3(4)*, 396 – 409.
- Fanti, K. A., & Henrich, C. C. (2015). Effects of narcissism and self-esteem on bullying and victimization during early adolescence. *Journal of Early Adolescence, 35(1)*, 5–29.
- Farrington, D. P. (2005). The importance of child and adolescent psychopathy. *Journal of Abnormal Child Psychology, 33*, 489– 497.
- Fossati, A., Borroni, S., Eisenberg, N., & Maffei, C. (2010). Relations of proactive and reactive dimensions of aggression to overt and covert narcissism in nonclinical adolescents. *Aggressive Behavior, 36*, 21–27.
- Foster, J. D., & Brennan, J. C. (2011). *Narcissism, the agency model, and approach-avoidance motivation*. Hoboken, NJ, US: Wiley.
- Frick, P. J., & Hare, R. (2001). *Antisocial process screening device*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Frick, P. J. (2004). *The Inventory of Callous-unemotional Traits*. Unpublished rating scale: University of New Orleans.

- Frick, P.J., & Morris, A. S. (2004). Temperament and Developmental Pathways to Conduct Problems. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33 (1), 54–68.
- Frick, P. J., & White, S. F. (2008). Research review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 359–375.
- Frick, P. J. (2009). Extending the construct of psychopathy to youth: implications for understanding, diagnosing, and treating antisocial children and adolescents. *Canadian Journal of Psychiatry*, 54(12), 803–812.
- Gladden, R. M., Vivolo – Kantor, A. M., Hamburger, M. E., & Lumpkin, C. D. (2014). *Bullying surveillance among youth: Uniform definitions for public health and recommended data elements, version 1.0*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education.
- Golmaryami, F. N., Frick, P. J., Hemphill, S. A., Kahn, R. E., Crapanzano, A. M., & Terranova, A. M. (2016). The social, behavioral, and emotional correlates of bullying and victimization in a school – based sample. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44 (2), 381 – 391.
- Graham, S. (2006). Peer victimization in school: Exploring the ethnic context. *Current Directions in Psychological Science*, 15, 317 – 321.
- Gropas, R., & Triandafyllidou, A. (2011). Greek education policy and the challenge of migration: An 'intercultural' view of assimilation. *Race Ethnicity and Education*, 14 (3), 399 – 419.
- Hare, R. D. (1998). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 101–119.

- Hare, R. D. (2003). *The Hare Psychopathy Checklist – Revised* (2nd ed.). Toronto: Multi – Health System.
- Hawes, D., Dadds, M., Frost, A., & Hasking, P. (2011). Do childhood callous-unemotional traits drive change in parenting practices? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40 (4), 507 – 518.
- Hemphill, S. A, Kotevski, A., Herrenkohl, T. I., Bond, L., Kim, M. J., Toumbourou, J. W., & Catalano, R.F. (2011). Longitudinal consequences of adolescent bullying perpetration and victimization: A study of students in Victoria, Australia. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 107–116.
- Hill, R. M., Mellick, W., Temple, J. R., & Sharp, C. (2017). The role of bullying in depressive symptoms from adolescence to emerging adulthood: A growth mixture model. *Journal of Affective Disorders*, 207, 1–8.
- Jeanne, H. M., Anngela-Cole, L., & Wakita, J. (2010). A cross-cultural comparison of factors associated with school bullying in Japan and the United States. *The Family Journal*, 18 (4), 413 – 422.
- Jeziar, K. L, McKenzie, M. E., & Lee, S. S. (2016). Narcissism and callous-unemotional traits prospectively predict child conduct problems. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 45(5), 579–590.
- Jimerson, S. J., Swearer, S. M., & Espelage, D. L. (2010). *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. New York: Routledge.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2011). Is low empathy related to bullying after controlling for individual and social background variables? *Journal of Adolescence*, 34 (1), 59–71.
- Kelly, E. V., Newton, N. C., Stapinski, L. A., & Teesson, M. (2017). Prospective associations between personality and bullying among Australian adolescents. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 52(2), 173–180.

- Kimonis, E. R., Frick, P. J., Skeem, J. L., Marsee, M. A., Cruise, K., Munoz, L. C., Kokkinos, C. M., & Panayiotou, G. (2004). Predicting bullying and victimization among early adolescents: Associations with disruptive behavior disorders. *Aggressive Behavior, 30* (6), 520–533.
- MacPherson, L., Magidson, J. F., Reynolds, E. K., Kahler, C. W., & Lejuez, C. W. (2010). Changes in sensation seeking and risk-taking propensity predict increases in alcohol use among early adolescents. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research, 34*, 1400–1408.
- Manti, E., Scholte, E. M., & van Berckelaer-Onnes, I. A. (2009). A cross-cultural comparison of childhood developmental disorders between schoolchildren in the Netherlands and Greece. *European Journal of Special Needs Education, 24*, 439–456.
- Martinez, M. A., Zeichner, A., Reidy, D. E., & Miller, J. D. (2008). Narcissism and displaced aggression: Effects of positive, negative, and delayed feedback. *Personality and Individual Differences, 44*, 140–149.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., Kilpatrick, S. D., & Mooney, C. N. (2003). Narcissists as “victims”: The role of narcissism in the perception of transgressions. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*(7), 885–893.
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A. & Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsider. *Aggressive Behavior, 29*, (6), 515–530.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine, 22*(1), 240–253.

- Moeller, F. G., Barratt, E. S., Dougherty, D. M., Schmitz, J. M., & Swann, A. C. (2001). Psychiatric aspects of impulsivity. *American Journal of Psychiatry*, *158* (11), 1783–1793.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry*, *12* (4), 177-196.
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L. A., & Unger, J. B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence*, *39* (154), 315–335.
- Munoz, L. C., Qualter, P., & Padgett, G. (2011). Empathy and Bullying: Exploring the influence of callous-unemotional traits. *Child Psychiatry & Human Development*, *42*, 183–196.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, J., Simons – Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among U.S. youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, *285*, 2094 – 2100.
- O'Brennan, L. M., Bradshaw, C. P., & Sawyer, A. L. (2009). Examining developmental differences in the social-emotional problems among frequent bullies, victims, and bully/victims. *Psychology in the Schools*, *46*(2), 100–115.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. New York: Blackwell.
- Olweus, D. (1995). Peer abuse or bullying in school: Basic facts and a school - based intervention program. *Prospects*, *25*, 133 – 139.

- Owusu, A., Hart, P., Oliver, B., & Kang, M. (2011). The association between bullying and psychological health among senior high School students in Ghana, West Africa. *Journal of School Health, 81* (5), 231–238.
- Patrick, J. (2006). *Handbook of psychopathy*. New York, NY, US: Guilford Press.
- Pardini, D.A., Lochman, J. E., & Powell, N. (2007). The development of callous-unemotional traits and antisocial behavior in children: Are there shared and/or unique predictors? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 36*, 319–333.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in swiss and Australian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 4*(28), 1 – 10.
- Poythress, N. G. & Hall, J. R. (2011). Psychopathy and impulsivity reconsidered. *Aggression and Violent Behavior, 16* (2), 120–134.
- Poon, K. (2016). Understanding risk – taking behavior in bullies, victims, and bully victims using cognitive –and emotion- focused approaches. *Frontiers in Psychology, 7*, 1838.
- Ragatz, L. L., Anderson, R. J., Fremouw, W., & Schwartz, R. (2011). Criminal thinking patterns, aggression styles, and the psychopathic traits of late high school bullies and bully – victims. *Aggressive Behavior, 37*, 145–160.
- Reintjes, A., Vermande, M. M., Thomaes, S., Aleva, E. A., Goossens, F. A., Olthof, T., & Van der Meulen, M. (2016). Narcissism, bullying, and social dominance in youth: A three wave joint trajectory analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 44*, 63–74.
- Roberts, B. W., Edmonds, G., & Grijalva, E. (2010). It is developmental me, not generation me: Developmental changes are more important than generational

- changes in narcissism—Commentary on Trzesniewski & Donnellan (2010). *Perspectives on Psychological Science*, 5, 97–102.
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 239 – 268.
- Stellwagen, K. K., & Kerig, P. K. (2013). Dark triad personality traits and theory of mind among school-age children. *Personality and Individual Differences*, 54 (1), 123–127.
- Stinson, F., Dawson, D., Golstein, R., Chou, P., Huang, B., Smith, S., Ruan, W., Pulay, A., Saha, T., Pickering, R., & Grant, B. (2008). Prevalence, Correlates, Disability, and Comorbidity of DSM-IV Narcissistic Personality Disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*, 69 (7), 1033-1045.
- Sourander, A., Jensen, P., Rönning, J. A., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L., Kumpulainen, K., Piha, J., Tamminen, T., Moilanen, I., & Almqvist F. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. *Pediatrics*, 120(2), 397 –404.
- Thornberg, R. & Jungert, T. (2017). Callous-unemotional traits, harm – effect moral reasoning, and bullying among Swedish children. *Child Youth Care Forum*, 46 (4), 559–575.
- Ttofi, M. M. & Farrington, D. P. (2008). Bullying: short-term and long- term effects, and the importance of defiance theory in explanation and prevention. *Victims & Offenders*, 3 (2), 289 — 312.
- Van Geel, M., Toprak, F., Goemans, A., Zwaanswijk, W., & Vedder, P. (2016). Are youth psychopathic traits relates to bullying? Metanalyses on callous – unemotional traits, narcissism and impulsivity. *Child Psychiatry & Human Development*, 48 (5), 768 – 777.

- Vigil – Colet, A. (2007). Impulsivity and decision-making in the balloon analogue risk – taking task. *Personality and Individual Differences*, 43, 37–45.
- Viding, E., Simmonds, E., Petrides, K. V., & Frederickson, N. (2009). The contribution of callous – unemotional traits and conduct problems to bullying in early adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, 471 – 481.
- Whiteside, S. P., Lynam, D. R., Miller, J. D., & Reynolds, S. K. (2005). Validation of the UPPS impulsive behavior scale: A four-factor model of impulsivity. *European Journal of Personality*, 19, 559–574.
- Williams, K. M., Paulhus, D. L., & Hare, R. D. (2007). Capturing the four - factor structure of psychopathy in college students via self – report. *Journal of Personality Assessment*, 88 (2), 205–219.
- Wilson, M. L., Celedonia, K. L., & Kamala, B. A. (2013). Patterns, characteristics, and correlates of adolescent bully-victims in urban Tanzania. *Social Science*, 2, 234–246.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., & Karstadt, L. (2001). Bullying involvement in primary school and common health problems. *Archives of Disease in Childhood*, 85 (3), 197–201.

Πίνακας 1. Περιγραφικά Στατιστικά και Συσχετίσεις (N=1442)

		Γένος	Εθνικότητα	Χαρακτηριστικά σκληρότητας	Παρορμητικότητα	Ναρκισσισμός	Σχολικός εκφοβισμός
Γένος	Pearson Correlation	1,00	-0,01	-,178**	-,161**	-,148**	-,201**
	Sig. (2-tailed)		0,65	0,00	0,00	0,00	0,00
Εθνικότητα	Pearson Correlation		1,00	,063*	,097**	,092**	0,04
	Sig. (2-tailed)			0,03	0,00	0,00	0,12
Χαρακτηριστικά σκληρότητας	Pearson Correlation			1,00	,281**	,232**	,202**
	Sig. (2-tailed)				0,00	0,00	0,00
Παρορμητικότητα	Pearson Correlation				1,00	,391**	,385**
	Sig. (2-tailed)					0,00	0,00
Ναρκισσισμός	Pearson Correlation					1,00	,276**
	Sig. (2-tailed)						0,00
Σχολικός εκφοβισμός	Pearson Correlation						1,00
	Sig. (2-tailed)						
<i>Περιγραφικά Στατιστικά</i>							
Κύπριοι	<i>Μέση Τιμή</i>			181.481	31.521	28.188	30.741
	<i>Τυπική απόκλιση</i>			906.397	268.217	257.089	607.414
Έλληνες	<i>Μέση Τιμή</i>			197.743	37.197	33.610	36.176
	<i>Τυπική απόκλιση</i>			1.029.304	259.529	277.193	537.176

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 2. Περίληψη της ανάλυσης παλινδρόμησης για τις μεταβλητές που προβλέπουν τον σχολικό εκφοβισμό (N=1442)

			Σχολικός εκφοβισμός					
			<i>B</i>	<i>S.E</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>	
Κύπριοι	Βήμα 1	(Σταθερά)	6.465	.711		9.092	.000	
		Γένος	-	.437	-.179	-5.008	.000	
	Βήμα 2	(Σταθερά)	2.189					
		Γένος	.390	.896		.436	.663	
		Χαρακτηριστικά σκληρότητας	-	.415	-.084	-2.464	.014	
		Παρορμητικότητα	1.022					
		Ναρκισσισμός	.078	.024	.117	3.329	.001	
			.354	.091	.157	3.906	.000	
	Έλληνες	Βήμα 1	(Σταθερά)	.613	.094	.259	6.535	.000
			Γένος	7.436	.812		9.154	.000
Βήμα 2		Γένος	-	.510	-.235	-4.950	.000	
		(Σταθερά)	2.523					
		Γένος	2.309	.936		2.466	.014	
		Χαρακτηριστικά σκληρότητας	-	.459	-.150	-3.508	.001	
		Παρορμητικότητα	1.612					
		Ναρκισσισμός	-.002	.023	-.004	-.093	.926	
	.517	.103	.250	5.016	.000			
	.555	.095	.287	5.827	.000			

Πίνακας 3. Έλεγχος *t* για ανεξάρτητα δείγματα Κυπρίων - Ελλήνων

		Έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων								
		Κριτήριο του Levene για την ισότητα των διαπορών			Έλεγχος για την ισότητα των μέσων					
		F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Διαφορά μέσων	S.E.	95% Διάστημα εμπιστοσύνης Lower Upper	
Χαρακτηριστικά σκληρότητας	Υπόθεση ισότητας διασπορών	1.192	.275	-2.234	1254	.026	- 1.25659	.56240	- 2.35993	- .15325
	Υπόθεση μη ισότητας διασπορών			-2.174	865.468	.030	- 1.25659	.57808	- 2.39120	- .12198
Παρορμητικότητα	Υπόθεση ισότητας διασπορών	.536	.464	-3.648	1398	.000	-.54600	.14966	-.83959	- .25241
	Υπόθεση μη ισότητας διασπορών			-3.667	1046.939	.000	-.54600	.14888	-.83814	- .25386
Ναρκισσισμός	Υπόθεση ισότητας διασπορών	4.093	.043	-3.462	1393	.001	-.72998	.21087	- 1.14363	- .31632
	Υπόθεση μη ισότητας διασπορών			-2.910	637.351	.004	-.72998	.25088	- 1.22262	- .23733

Πίνακας 4. Έλεγχος t για ανεξάρτητα δείγματα Αγόρια - Κορίτσια

		Έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων								
		Κριτήριο του Levene για την ισότητα των διαπορών			Έλεγχος t για την ισότητα των μέσων					
		<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>Sig.</i> (2-tailed)	Διαφορά μέσων	S.E	95% Διάστημα εμπιστοσύνης Lower Upper	
Χαρακτηριστικά σκληρότητας	Υπόθεση ισότητας διαπορών	,062	,803	6,563	1267	,000	3,48086	,53037	2,44036	4,52135
	Υπόθεση μη ισότητας διαπορών			6,622	1266,782	,000	3,48086	,52567	2,44958	4,51213
Παρορμητικότητα	Υπόθεση ισότητας διαπορών	18,293	,000	6,104	1396	,000	,87004	,14255	,59041	1,14966
	Υπόθεση μη ισότητας διαπορών			6,056	1313,433	,000	,87004	,14366	,58821	1,15186
Ναρκισσισμός	Υπόθεση ισότητας διαπορών	7,821	,005	5,586	1391	,000	1,12276	,20098	,72850	1,51702
	Υπόθεση μη ισότητας διαπορών			5,428	966,352	,000	1,12276	,20685	,71683	1,52869

